

Aleksandar Jakir, *Dalmacija u međuratnom razdoblju 1918. – 1941.*, Hrvatska povijest u 20. stoljeću, 2. svezak (Zagreb: Leykam international, 2018), 302 str.

Dr. sc. Aleksandar Jakir, profesor na Odsjeku za povijest Filozofskoga fakulteta u Splitu, u ovoj je knjizi dao sintetički prikaz povijesti Dalmacije u razdoblju između dva svjetska rata. Temelj za knjigu opširno je istraživanje navedene teme samoga autora. Naime, Jakir je 1999. na njemačkom jeziku objavio monografiju *Dalmatien zwischen den Weltkriegen. Agrarische und urbane Lebenswelt und das Scheitern der jugoslawischen Integration*, Südost-europäische Arbeiten 104 (München: Oldenbourg-Verlag, 1999). Osim rezultatima vlastitih istraživanja Jakir se koristio i drugom opširnom literaturom i izvorima za ovu temu. Na kraju svakoga poglavlja nalazi se popis relevantne literature.

Nakon predgovora i uvodnih napomena slijedi prvo poglavlje („Dalmacija kao laboratorij i poprište procesa stvaranja modernih nacija”, str. 23–53), u kojem je opisano stvaranje modernih nacionalnih identiteta u Dalmaciji (hrvatskoga, srpskoga, talijanskoga) i koji su čimbenici na to utjecali.

U drugom poglavlju („Kraj *Velikog rata* i kraj Austrije u Dalmaciji”, str. 54–71) opisano je kako se Prvi svjetski rat odrazio na stanje u Dalmaciji. Brojni Dalmatinci služili su u tom ratu u austrougarskoj mornarici i vojsci i mnogi su u ratu poginuli. Općenito nepovoljno gospodarsko stanje u Monarhiji tijekom ratnih godina odrazilo se i na siromašnu Dalmaciju, u kojoj je bila prisutna oskudica, pa i glad. Prema kraju 1918., u sklopu širih vojnih i političkih događaja i stvaranja kratkotrajne Države Slovenaca, Hrvata i Srba, i u Dalmaciji vlada oduševljenje zbog sloma austrijske vlasti. I prije rata u Dalmaciji postojeće nezadovoljstvo austrijskom vlašću i ideja „srpsko-hrvatskog bratimljenja” na kraju toga rata svoj će izraz naći u srdačnom dočeku srpske vojske, koja je u Split ušla u studenom 1918. godine.

U trećem poglavlju („Dalmacija i Jadransko pitanje”, str. 72–92) opisano je kako je Kraljevina Italija iskoristila slom Austro-Ugarske Monarhije da bi svojim snagama zaposjela brojna područja na istočnoj jadranskoj obali. Tako su talijanske snage okupirale i znatne dijelove sjeverne Dalmacije. Konačnim određivanjem granica između Italije i nove jugoslavenske države talijanske aspiracije prema Dalmaciji ipak su ograničene na manje dijelove njezina teritorija, odnosno Talijanima je pripao grad Zadar i otoci Lastovo i Palagruža, a talijanska se vojska iz različitih dijelova Dalmacije povukla tek početkom dvadesetih godina. Autor događaje oko sudbine krajeva na istočnoj obali Jadrana sagledava i u okviru suprotstavljenih težnji hrvatskih i srpskih političara. Oni su, kao predstavnici novoga Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca, zajednički sudjelovali u međunarodnim pregovorima o granicama na istočnom Jadranu, ali su razlike među njima vezano uz to pitanje upozoravale i na buduća duboka hrvatsko-srpska neslaganja u novoj jugoslavenskoj državi.

U četvrtkom poglavlju („Politička mobilizacija u znaku jugoslavenstva i pokušaj stvaranja nove nacije”, str. 93–111) opisano je nastajanje ideje unitarnoga jugoslavenstva, odnosno ideje o stvaranju nove, jugoslavenske nacije. Ta je ideja imala u Dalmaciji nemali broj pristaša, primjerice u redovima omladinskih i intelektualnih krugova koji su stasali još u posljednjem razdoblju austrijske vladavine, a široku mogućnost za djelovanje dobili su nakon stvaranja jugoslavenske države. No, idealistička težnja za stvaranjem nove nacije koja će izraziti „vrednote jugoslovenske rase” u konačnici je doživjela neuspjeh i nije zahvatila široke slojeve stanovništva. Pritom je u ovom poglavlju dan poseban osvrt na djelovanje Organizacije jugoslavenskih nacionalista (Orjuna), koja je osnovana upravo u Splitu.

U petom poglavlju („Politički i gospodarski život u Dalmaciji u međuratnom razdoblju”, str. 112–163) opisane su glavne političke i gospodarske prilike u Dalmaciji između dva svjetska rata. S jedne strane nastupa masovnija politizacija života, politika više nije ograničena na tradicionalne elite, nego nacionalne i socijalne zahtjeve artikuliraju širi slojevi stanovništva, pa tako i brojno seljaštvo. S druge strane, premještanjem državnoga središta iz Beča u Beograd postavilo se pitanje u kojoj mjeri nova prijestolnica može zadovoljiti gospodarske i socijalne potrebe Dalmacije. Upravo će nemogućnost novih državnih vlasti da osiguraju razvitak i blagostanje Dalmacije i među mnogim prethodno oduševljenim zagovornicima stvaranja jugoslavenske države dovesti do razočaranja novom državom ili barem njezinim centralističkim uređenjem.

Ipak, kako opisuje autor, nesumnjivo su godine nakon 1918. donijele i pozitivne promjene, što se može vidjeti na primjeru grada Splita. Budući da je Zadar pripao Italiji, Split dobiva još istaknutije mjesto glavnoga središta Dalmacije. Raste broj njegovih stanovnika, grad se širi i modernizira i postaje važno gospodarsko i lučko središte nove države. Za još brži i kvalitetniji razvitak Splita i Dalmacije bile su potrebne i dobre prometne veze prema unutrašnjosti, na prvom mjestu željezničke. No, Lička željeznička pruga, otvorena 1925., nije zadovoljavajuće riješila taj problem, a Unska pruga, unatoč inzistiranju iz Dalmacije na njezinoj „urgentnoj nužnosti”, nije izgrađena za vrijeme prve jugoslavenske države.

Svjetska gospodarska kriza do početka tridesetih godina pogodila je i Dalmaciju. Autor spominje dopis Trgovinsko-industrijske komore Splita koji je početkom 1940. upućen vlastima nove Banovine Hrvatske. U dopisu su bili nabrojani brojni gospodarski i prometni problemi Dalmacije, pa autor zaključuje da u njihovu rješavanju nije bilo pozitivnih promjena u odnosu na prethodna desetljeća.

Gospodarske i socijalne probleme Dalmacije autor zatim ponovno povezuje s političkim stanjem, pa ocjenjuje da su posljedice gospodarske krize od početka tridesetih godina dodatno utjecale na gubitak legitimiteta jugoslavenske države u Dalmaciji. Razumljivo, to je otvaralo mogućnost za jačanje Hrvatske seljačke stranke, ali među radništvom u Dalmaciji, čiji su radni i

životni uvjeti nerijetko bili vrlo teški, svoju djelatnost razvija i Komunistička partija Jugoslavije, koja je u jugoslavenskoj kraljevini ubrzo proglašena ilegalnom.

U šestom poglavlju („Dalmatinsko selo u međuratnom razdoblju”, str. 164–222) autor opisuje sve posebnosti dalmatinskoga sela, njegovih problema i uvjeta života na njemu. Unatoč razvitku industrije i drugih gospodarskih grana nakon 1918., velika većina stanovništva Dalmacije i dalje je živjela na selu i bavila se poljoprivredom. I dok se može govoriti o „dalmatinskom selu”, autor upozorava i na razlike između seoskoga života u zagorskim dijelovima i onoga na obali ili otocima. No, opće značajke dalmatinskoga zemljišta – škrto i krševito tlo – podrazumijevale su da je život seljaka bio težak i skroman, a ponekad je vladala i glad.

Dodatni problem bili su složeni vlasnički odnosi vezani uz poljoprivredno zemljište (kolonat), a provođenje agrarne reforme u Dalmaciji nakon 1918. teklo je sporo i vodilo do daljnjih sukoba na selu. Nove teškoće prenapučenom i nedovoljno razvijenom dalmatinskom selu zadale su od početka tridesetih godina i posljedice Velike gospodarske krize.

U sedmom poglavlju („Glavne značajke društvenih i političkih procesa”, str. 223–272) autor razmatra određena društvena pitanja, primjerice stanje školstva i prosvjete u Dalmaciji između dva svjetska rata, a zatim prelazi na postupno, ali nezaustavljivo jačanje Hrvatske seljačke stranke u Dalmaciji. Konačni rezultat bio je ulazak Dalmacije u sastav nove Banovine Hrvatske. No ni to, kako će se pokazati, nije bilo dugoročno rješenje. Vlasti Banovine Hrvatske tek su se trebale suočiti s gospodarskim i socijalnim problemima Dalmacije, a istovremeno se otvaralo pitanje konačnoga razrješenja ustroja i političke budućnosti Kraljevine Jugoslavije. U takvim okolnostima sile Osovine napale su Jugoslaviju, što je događaje odvelo u novom smjeru, u kojem su glavnu ulogu preuzeli neki novi politički čimbenici.

Na kraju knjige nalaze se „Završna razmatranja” (str. 273–281), a zatim slijede povijesni zemljovid i kazala osobnih imena i mjesta.

Ova knjiga prof. dr. Jakira vrijedan je prikaz povijesti Dalmacije u razdoblju između dva svjetska rata. Dan je prikaz glavnih političkih događaja, sagledanih u širem kontekstu događaja u novoj jugoslavenskoj monarhiji, kao i međunarodnih događaja. No, velika je pozornost posvećena i različitim aspektima društvenoga i gospodarskoga života u Dalmaciji, uz poveznicu tih aspekata s političkim procesima. Tako ova knjiga predstavlja kvalitetnu i zanimljivo pisanu sintezu jednoga dijela povijesti Dalmacije u XX. stoljeću, a istovremeno je vrijedan putokaz za buduća istraživanja.

NIKICA BARIĆ